

Надія Панчак-Бялоблоцька

РАЦІОНАЛЬНО-ЛОГІЧНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ ТА ЕМПІРИЧНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ РІЗНИХ ТИПІВ УРЯДІВ У ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ДЕМОКРАТІЯХ

Розглянуто різновиди урядових кабінетів у парламентських демократіях, а також окреслено раціонально-логічну зумовленість й емпіричний досвід їхнього формування в країнах Європи. Схематично відображено логічно-раціональну послідовність доцільності формування різних типів урядів у парламентських демократіях. Аргументовано, що більшість конструкцій урядових кабінетів у європейських парламентських демократіях становлять партійні урядові кабінети, а серед них превалюють коаліційні уряди більшості.

Ключові слова: парламентська демократія, уряд, урядовий кабінет, тип урядового кабінету, формування урядового кабінету.

Nadia Panchak-Byaloblotska. Rational-logical predetermining and empirical experience in forming various types of governments in the European parliamentary democracies.

The article is dedicated to examination the variety of cabinets in parliamentary democracies and to outlining rational logic and characteristics of their formation. The researcher schematically depicted the logical-rational sequence and expediency of different types of cabinets' formation in European parliamentary democracies, argued that most of the structures of cabinets in European parliamentary democracies are party cabinets, and among them – coalition majority cabinets.

Key words: *parliamentary democracy, government, cabinet, type of cabinet, cabinet formation.*

Уряди та урядові кабінети у європейських парламентських демократіях бувають більше чи менше політичними, а іншими словами – більше чи менше партійно детермінованими, тобто такими, що більше чи менше піддаються чи взагалі не піддаються моніторингу з боку парламентів та парламентських партій. Усе безпосередньо залежить від того, хто є членами урядових кабінетів: члени та представники політичних партій, які представлені у парламентах, чи члени та представники політичних партій, які у парламентах не представлені, або взагалі непартійні представники. За окресленою логікою в парламентських демократіях можуть формуватися політичні/партійні і неполітичні/непартійні уряди й урядові кабінети. Вони, у свою чергу, можуть бути представлені різними інституційними варіаціями, внаслідок чого постає теоретико-методологічна й емпірична проблема з приводу раціонально-логічної зумовленості та досвіду формування різних типів урядів у європейських парламентських демократіях.

Щоб розв'язати окреслену проблему, потрібно деталізувати типологію урядів і урядових кабінетів у парламентських демократіях, а на підставі цього з'ясувати, коли традиційно і за якою логікою формуються всі з них. Для цього ми передусім виходимо з усталеного в політичній науці правила, згідно з яким усі урядові кабінети розподіляються на партійні та непартійні. Це правило і його деталізація відображена в наукових доробках таких українських і зарубіжних науковців, як А. Романюк і В. Литвин [1–4], О. Аморім Нето [5],

Ж. Блондель [6; 7], Я. Бадж, Х. Кеман та Дж. Волдендорп [8; 13; 14; 31; 32], Р. Кац [11; 12], М. Лейвер та К. Шепсл [16], А. Лейпхарт [17], П. Мейр [18], Д. Мак Доннелл і М. Валбруцці [19], Ф. Мюллер-Роммель [21], Р. Роуз [22; 23], М. Шмідт [25; 25], К. Стром [28; 29], Дж. Томассен тощо.

У них зазначено, що партійні урядові кабінети – це колегіальні органи в структурі урядів, які складаються з членів/представників парламентських партій і формуються на підставі партійно-парламентської належності. Базова ознака формування партійного урядового кабінету – використання композиції/складу парламенту (нижньої/провідної палати парламенту) в ході формування уряду. Це показує, що прем'єр-міністерські і міністерські посади в межах урядових кабінетів належать представникам/членам парламентських партій, які домовляються про формування урядів на партійній основі. Парламентським демократіям, незалежно від систем державного правління, іманентно властиві партійно-детерміновані уряди, які структурно укладені партійними/політичними урядовими кабінетами та кабінетами міністрів. А це означає, що партійні уряди стали базовим конструктом органів виконавчої влади у парламентських демократіях, що підтверджено й на практиці (детально див. Табл. 1).

Але концептуально про сутність і доцільність формування в парламентських демократіях саме партійних урядів і урядових кабінетів почали говорити тільки наприкінці 60-х років ХХ ст. Це було результатом впливу Е. Шаттшнайдера, зокрема його наукових праць, присвячених проблемі партійних урядів у демократичних режимах президентського типу [24], а також знайшло відображення у працях більш пізніх «захисників» принципу партійного урядування, зокрема, Е. Кіркпатріка [15] та Г. Даалдера [10].

Що стосується європейської політичної науки, то в ній лише в 70-х рр. ХХ століття ідея про первинну доцільність партійного урядування в парламентських демократіях знайшла відображення в працях Р. Роуза [22], який аргументував, що партійний уряд проявляється у здатності політичних (парламентських) партій «трансформувати володіння найвищими офіційними посадами ... в оперативний контроль за урядом» [23, с. 413].

Табл. 1

Статистика різних типів урядових кабінетів у європейських парламентських демократіяx

(станом на квітень 2015 р.)*

Країна	П	ОБ	КБ	ОМ	КМ	МПК	НПК	ВК	УНС	Т/Н	Разом
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ПАРЛАМЕНТСЬКІ ДЕМОКРАТІЇ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ											
Австрія (з листопада 1945 р.)	33 (5)	4 (0)	27 (5)	1 (0)	1 (0)	25 (5)	2 (0)	15 (0)	1 (0)	–	33 (5)
Бельгія (з березня 1946 р.)	46 (7)	3 (0)	36 (5)	2 (0)	5 (2)	18 (2)	18 (3)	4 (0)	–	–	46 (7)
Греція (з листопада 1974 р.)	20 (2)	13 (0)	5 (2)	2 (0)	–	3 (0)	2 (2)	–	2 (2)	3 (3)	23 (5)
Данія (з жовтня 1945 р.)	37 (0)	–	3 (0)	14 (0)	20 (0)	3 (0)	–	–	–	–	37 (0)

* Умовні позначення: П – партійні уряди; ОБ – однопартійні уряди більшості; КБ – коаліційні уряди більшості; ОМ – однопартійні уряди меншості; КМ – коаліційні уряди меншості; МПК – мінімально-переможні коаліції; НПК – надлишково-переможні коаліції; ВК – великі коаліції; УНС – уряди національної єдності; Т/Н – технічно-кратичні/непартійні уряди. Усі типи урядових кабінетів підраховано разом із тимчасово виконувачами обов'язки урядовими кабінетами (де існували, кількість тимчасово виконувачів обов'язки урядів вказано у дужках). Великих коаліцій та урядів (коаліцій) національної єдності дистинктивно до підрахунку кількості урядів не включено, оскільки вони є зразками мінімально-переможних або надлишково-переможних коаліцій. Тому їх підраховано тільки в ракурсі сумарної кількості коаліційних урядів більшості. У кожній країні Західної Європи аналіз урядових кабінетів здійснено від дати проведення перших післявоєнних (після завершення на момент завершення Другої світової війни) і одночасно демократичних парламентських виборів. У кожній країні Центрально-Східної Європи аналіз урядових кабінетів здійснено від дати проведення перших посткомуністичних (після колапсу/на момент колапсу СРСР) і одночасно демократичних/напівдемократичних парламентських виборів. Дані таблиці підраховано на підставі існуючих статистичних показників кількох баз даних.

Продовження Табл. 1

Країна	П	ОБ	КБ	ОМ	КМ	МПК	НПК	ВК	УНС	Т/Н	Разом
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Ірландія (з травня 1944 р.)	26 (0)	6 (0)	8 (0)	6 (0)	6 (0)	8 (0)	–	–	–	–	26 (0)
Ісландія (з червня 1946 р.)	32 (3)	–	26 (0)	4 (2)	2 (1)	23 (0)	3 (0)	1 (0)	–	–	32 (3)
Іспанія (з червня 1977 р.)	12 (0)	4 (0)	–	8 (0)	–	–	–	–	–	–	12 (0)
Італія (з червня 1946 р.)	62 (1)	–	36 (0)	15 (1)	11 (0)	5 (0)	31 (0)	–	1 (0)	3 (3)	65 (4)
Люксембург (з жовтня 1945 р.)	21 (1)	–	21 (1)	–	–	17 (1)	4 (0)	10 (0)	1 (0)	–	21 (1)
Мальта (з лютого 1962 р.)	15 (0)	14 (0)	–	1 (0)	–	–	–	–	–	–	15 (0)
Нідерланди (з липня 1946 р.)	32 (9)	–	24 (2)	–	8 (7)	13 (2)	11 (0)	9 (0)	–	–	32 (9)
Німеччина (з вересня 1949 р.)	25 (0)	–	25 (0)	–	–	21 (0)	4 (0)	3 (0)	–	–	25 (0)
Норвегія (з листопада 1945 р.)	31 (1)	6 (0)	5 (0)	13 (0)	7 (1)	5 (0)	–	–	–	–	31 (1)
Португалія (з квітня 1975р.)	20 (3)	3 (0)	8 (0)	8 (3)	1 (0)	5 (0)	3 (0)	1 (0)	–	2 (1)	22 (4)
Сполучене Королівство (1945 р.)	24 (0)	20 (0)	1 (0)	3 (0)	–	1 (0)	–	–	–	–	24 (0)
Фінляндія (з березня 1945 р.)	47 (1)	–	38 (1)	3 (0)	6 (0)	7 (1)	31 (0)	–	2 (0)	6 (6)	53 (7)
Франція (з листопада 1945 р.)	63 (4)	1 (0)	51 (4)	7 (0)	4 (0)	12 (0)	39 (4)	–	–	–	63 (4)
Швеція (з вересня 1944 р.)	31 (0)	2 (0)	6 (0)	19 (0)	4 (0)	6 (0)	–	–	–	–	31 (0)
Разом, №	577 (37)	76 (0)	320 (20)	106 (6)	75 (11)	172 (11)	148 (9)	39 (0)	7 (2)	14 (13)	591 (50)
У відсотках (не враховуючи тимчасових урядів),%	100	13,2	55,5	18,4	12,9	53,8	46,2	12,2	2,2	2,4	100
	100	100		97,6		100		6,8	1,2	2,4	100

Продовження Табл. 1

Країна	П	ОБ	КБ	ОМ	КМ	МПК	НПК	ВК	УНС	Т/Н	Разом
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ПАРЛАМЕНТСЬКІ ДЕМОКРАТІЇ ЦЕНТРАЛЬНО-Східної Європи											
Болгарія (з жовтня 1990 р.)	9 (2)	1 (0)	3 (0)	3 (1)	2 (1)	1 (0)	2 (0)	1 (0)	-	4 (3)	13 (5)
Естонія (з вересня 1992 р.)	14 (0)	-	10 (0)	2 (0)	2 (0)	10 (0)	-	-	-	-	14 (0)
Латвія (з травня 1990 р.)	23 (0)	1 (0)	13 (0)	-	9 (0)	9 (0)	4 (0)	-	-	-	23 (0)
Литва (з березня 1990 р.)	18 (1)	3 (1)	9 (0)	-	6 (0)	2 (0)	7 (0)	-	2 (0)	-	18 (1)
Польща (з червня 1989 р.)	20 (2)	-	14 (1)	3 (1)	3 (0)	9 (0)	5 (1)	-	1 (0)	-	20 (2)
Румунія (з травня 1990 р.)	21 (1)	1 (0)	6 (1)	4 (0)	10 (0)	1 (0)	5 (1)	1 (0)	-	-	21 (1)
Сербія (з січня 2007 р.)	4 (0)	-	4 (0)	-	-	4 (0)	-	-	-	-	4 (0)
Словаччина (з червня 1990 р.)	15 (1)	1 (0)	9 (0)	1 (0)	4 (1)	6 (0)	3 (0)	-	-	-	15 (1)
Словенія (з квітня 1990 р.)	16 (0)	-	12 (0)	-	4 (0)	10 (0)	2 (0)	-	-	-	16 (0)
Угорщина (з квітня 1990 р.)	11 (0)	-	9 (0)	2 (0)	-	3 (0)	6 (0)	-	-	-	11 (0)
Хорватія (з січня 2000 р.)	9 (0)	-	5 (0)	2 (0)	2 (0)	3 (0)	2 (0)	-	-	-	9 (0)
Чехія (з червня 1990 р.)	14 (1)	-	9 (0)	2 (0)	3 (1)	8 (0)	1 (0)	-	-	2 (2)	16 (3)
Чорногорія (з вересня 2006 р.)	4 (0)	-	4 (0)	-	-	4 (0)	-	-	-	-	4 (0)
Разом, №	178 (8)	7 (1)	107 (2)	19 (2)	45 (3)	70 (0)	37 (2)	2 (0)	3 (0)	6 (5)	184 (13)
У відсотках (не враховуючи тимчасових урядів),%	100	3,9	60,1	10,7	25,3	65,4	34,6	1,9	2,8	3,3	100
	100	100		96,7		100	100	1,1	1,7	3,3	100

Продовження Табл. 1

Країна	П	ОБ	КБ	ОМ	КМ	МПК	НПК	ВК	УНС	Т/Н	Разом
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ВСІ ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРЛАМЕНТСЬКІ ДЕМОКРАТІЇ											
Разом, №	755 (45)	83 (1)	427 (22)	125 (8)	120 (14)	242 (11)	185 (11)	41 (0)	10 (2)	20 (18)	775 (63)
У відсотках (не враховуючи тимчасових урядів), %	100	11,0	56,5	16,6	15,9	56,7	43,3	9,6	2,3	2,6	100
	100	100				100		5,4	1,3	2,6	100
										2,6	100

Р. Роуз у своїх наукових розвідках детермінував «широкий набір» ознак партійних урядів, із яких: 1) наявність хоча б однієї партії, яка за результатами політичної конкуренції має стати домінуючою в партійній та політичній системі; 2) члени або представники такої партії повинні обіймати важливі державні посади у системі влади; 3) кількість членів чи представників партії на державних посадах має бути достатньою, щоб партія брала участь у розробці і просуванні широкого спектра політичних питань; 4) члени/представники партії з державними посадами повинні мати знання та навички, достатні для контролю великих бюрократичних організацій; 5) члени або представники партії мають сформулювати життєздатні політичні наміри, які обов'язково набувають чинності після здобуття партіями державних посад; 6) члени або представники партії повинні першочергову увагу приділяти реалізації політики партії; 7) партійна політика має бути реалізована персоналом системи державної влади. Р. Роуз, зазначав, що в іншому разі уряд не вважається партійним, а натомість може бути прикладом харизматичного лідерства, традиційного уряду, військового уряду, адміністративного уряду, так званого «уряду за інерцією» тощо. Схожий підхід щодо дефініювання партійного уряду на початку 80-х років ХХ ст. запропонували А. Мінтзел і Г. Шмітт [7]. Вони аргументували, що партійний уряд є формою регулювання соціального конфлікту, за якої безліч демократично організованих партій відіграють відносно домінуючу роль як у сфері соціально-політичної медіації, так і в самому процесі прийняття політичних рішень, тобто в сфері урядування.

Значно спрощений і коректуючий підхід до трактування партійного уряду в парламентських демократіях наприкінці 80-х рр. ХХ ст. запропонував Р. Кац. Дослідник виділив три ключові ознаки партійного уряду: 1) всі головні урядові рішення ухвалюють люди, обрані на підставі електоральної конкуренції за партійною ознакою, або представники, призначені і відповідальні перед ними; 2) політичний процес вирішується та здійснюється в межах урядової партії чи на основі переговорів між урядовими партіями, внаслідок чого політичний процес реалізовується за партійними лініями, за що відповідальними є партії; 3) найвищі посадовці уряду (прем'єр-міністр і міністри) обираються в межах урядових партій і перед ними загалом відповідальні [11, с. 7; 12, с. 43–44]. Коли ознаки партійного уряду не виконуються,

тоді альтернативно, вважає дослідник, може йтися про корпоративне урядування, плюралістичну та пряму модель демократії. Подібно М. Лейвер і К. Шепсл [16] й В. Мюллер [20] виокремили такі альтернативи (однак інколи їх називають і різновидами) партійного уряду, як кабінетний, прем'єр-міністерський, міністерський, законодавчий і бюрократичний.

Дещо модифікований підхід щодо дефініювання партійних урядів у 90-х рр. ХХ ст. запропонував Дж. Томассен [30]. Учений відштовхнувся від позиції, що партійний уряд детермінується особливостями виборчого процесу і параметрами виборчої підзвітності. На цій підставі було визначено ключові ознаки парійного уряду, серед яких такі: 1) наділення електорату вибором у сенсі, що всі виборці можуть вибирати між, щонайменше, двома партіями з різними позиціями; 2) всі партії достатньо згуртовані та дисципліновані, щоби реалізувати свої програми; 3) всі виборці голосують відповідно до своїх преференцій, тобто вибирають ту партію, яка найкраще представляє їхні уподобання; 4) партія або коаліція, яка перемагає на виборах, формує і контролює уряд; 5) політичні програми партій і політичні преференції виборців обмежені одностороннім ідеологічним виміром.

Синтетичний підхід щодо трактування партійних урядів на початку ХХІ ст. запропонував П. Мейр [18], який довів, що про партійний уряд у парламентській демократії йдеться тоді, коли: партія/партії отримують контроль за виконавчою владою як результат перемоги на змагальних парламентських виборах; лідери та керівники у системі виконавчої влади рекрутуються урядовими партіями з їхнього середовища; урядові партії через політичну конкуренцію пропонують виборцям чіткі політичні альтернативи; державна політика детермінована партією/партіями, які обіймають керівні посади в урядовому кабінеті; виконавча влада і її урядовий кабінет відповідальні через урядові партії перед іншими партіями.

Це, з слів Х. Кемана [13] і М. Шмідта [25], аргументує, що в парламентських демократіях партійні уряди є ядром політичної діяльності, яке у формуванні та функціонуванні значною мірою залежить від своєї внутрішньої організації та діяльності уряду загалом і від взаємодії релевантних/істотних акторів (партій) та впливу правил гри (інститутів). Відповідно, формування (склад чи компо-

зиція) і тривалість/стабільність партійних урядів у парламентських демократіях важливі для розуміння стратегічних можливостей урядових кабінетів [14]. Це переконливо свідчить, що партійний уряд є: а) головним актором будь-якої парламентської демократії; б) магістральною потребою і вимогою розробки/здійснення програми політичної діяльності упродовж певного періоду часу; в) стратегічним агентом у ланцюгу демократичного контролю, делегування та відповідальності. Ось чому взаємодія партій та урядових кабінетів з приводу формування та функціонування других формують різні ключові цілі перших, зокрема, у формі пошуку партіями своєї політики та своїх посад. Це виявляється у тому, що партії діють так, щоби змусити урядовий кабінет та уряд функціонувати в їхніх інтересах, відображати їхні ідеї з приводу розуміння суспільного поступу. Натомість, пошук партіями посад виявляється в тім, що вони на підставі конкуренції між собою намагаються отримати доступ до «арени» прийняття парламентських і урядових рішень [6; 28].

Натомість, непартійні урядові кабінети – це такі колегіальні органи у структурі урядів, які застосовують тоді, коли партії і депутати парламенту не можуть чи свідомо не хочуть домовитися про формування партійно-політичного уряду і партійного урядового кабінету, а розпуск парламенту (його нижньої чи провідної палати) вважають небажаним [3; 4, с. 181–189]. Непартійні кабінети часто називають технократичними, чиновницькими, перехідними, технічними чи службовими – залежно від причин та особливостей їхнього формування. Вони складаються із фахівців, які можуть належати або не належати до тієї чи іншої парламентської або непарламентської партії, але їхня партійна належність не має значення [5]. Зі слів Д. Мак-Доннелла і М. Валбруцці [19], технократичними є урядові кабінети: якими керують прем'єр-міністри-технократи; які складаються з більшості міністрів-технократів; які мають у своєму розпорядженні «мандат на зміну статусу-кво». Навіть попри те, що згідно з позицією Р. Каца і П. Мейра технократичні урядові кабінети можуть складатися з міністрів, які формують політичні цілі, загалом в непартійних урядових кабінетах у політичному процесі не домінують парламентські партії, хоча вони й визначальні у парламентському способі формування цих урядів [11; 18]. У парламентських демократіях непартійні

уряди звично створюють для того, щоб вивести країну із соціально-економічної чи політичної кризи, коли довіра до політичних (парламентських) партій низька і вони не можуть створити партійного урядового кабінету [2, с. 74]. Тому сутність непартійних урядів у парламентських демократіях становить ідея технократичного управління, заснованого на наукових навиках, експертно-галузевому досвіді та технологічних інноваціях у реалізації виконавчої влади. Ключове ж значення в діяльності технократичних урядів має забезпечення не політичних пріоритетів парламентських партій, а технологічно-профільних інтересів, які асоційовані з конкретними міністерствами та відомствами, які очолюють міністри-технократи.

Саме тому в парламентських демократіях тривалість діяльності непартійних урядів і урядових кабінетів зазвичай незначна, адже вони проводять справи, поки не вдасться сформувати уряд кабінет на партійній основі. Окрім того, рішення, котрі приймають непартійні кабінети, не повністю відповідають конструкціям легітимності влади у парламентських демократіях. Річ у тому, що в непартійних урядах виконавчу владу в межах урядових кабінетів здійснюють посадовці, які лише відповідальні перед законодавчою владою, проте не вибрані всенародно, не делеговані парламентськими партіями (як це найчастіше відбувається у кейсі партійних урядів). А тому технократичний тип урядів не є широко апробованим у парламентських демократіях. Крім того, його вважають критичним сценарієм (чи «сценарієм крайньої необхідності») розвитку відносин між інститутами влади, який може делегітимізувати сутність парламентської демократії як такої, зокрема у тому разі, коли не вдається сформувати уряд на партійній основі.

З огляду на те, що саме партійні урядові кабінети зазвичай є детермінантою парламентських демократій, додаткове окреслення їхньої сутності й причинності залежить від того, як формується той чи інший партійний урядовий кабінет і з яких структурних компонентів/партій він складається, а також від того, в якому інституційному зрізі той або інший партійний урядовий кабінет функціонує [26]. Це означає, що феномен партійного уряду не є уніфікованим і консолідованим, оскільки за композицією усі партійні уряди потрібно поділяти на однопартійні і коаліційні (чи багатопартійні), а за пар-

ламентським статусом і розміром партій, характером партійного членства й партійної підтримки урядів парламентами – на більшості і меншості [4, с. 189–204]. Саме тому зрозуміло, що партійні уряди бувають однопартійними більшості і коаліційними більшості, однопартійними меншості і коаліційними меншості [17; 21; 31; 32]. Вони детерміновані різними позиціями партій у контексті різних партійних систем та пошуку партіями своєї політики і своїх посад, а тому і різними політичними стратегіями урядування і різними результатами стабільності й ефективності [8]. Ось чому про кожний тип партійного урядового кабінету треба говорити дистинктивно.

Однопартійні уряди більшості в парламентських демократіях формують у випадках, коли за результатами парламентських виборів у тій або іншій країні якась із партій-учасниць виборів отримує понад п'ятдесят відсотків мандатів у парламенті (нижній/провідній палаті) і самостійно створює урядовий кабінет (його склад) та самостійно забезпечує такому урядовому кабінету вотум інвестиції і стабільну парламентську підтримку. Формування однопартійних урядів більшості властиве для двопартійних систем і багатопартійних систем з домінуючою партією.

Коаліційні уряди більшості в парламентських демократіях формуються, коли за результатами парламентських виборів у тій чи іншій країні жодна партія не отримує понад п'ятдесят відсотків мандатів у парламенті (або його нижній чи провідній палаті) і не може самостійно створити урядовий кабінет (чи самостійно забезпечити йому вотум інвестиції й стабільну однопартійну парламентську підтримку), а тому змушена вступати в коаліцію з іншими партіями/блоками у парламенті (його нижній/провідній палаті). Право сформувати урядовий кабінет у такому разі має передусім найбільша парламентська фракція, її лідер чи представник, які мають статус форматора. Коли їм не вдається домовитися про формування коаліційного уряду більшості з іншими парламентськими партіями, право сформувати уряд передають другій за розмірами парламентській партії, її лідеру чи представнику, які мають статус форматора. І так далі доти, доки не буде сформовано уряду більшості. Якщо не вдається сформувати коаліційного уряду більшості, то спочатку розглядають варіанти про формування уряду меншості, а

пізніше – про формування непартійного уряду. Якщо ж не вдається сформувати уряду як такого (жодного його типу), тоді глава держави або інша уповноважена особа може розпустити парламент (чи його нижню/провідну палату), оголосивши дострокові вибори. Буває й так, що передбачено норму про автономний, тобто незалежний від рішень інших інститутів влади та інших посадових осіб, розпуск парламенту у разі неформування ним урядового кабінету.

Однак коаліційні уряди більшості в парламентських демократіях також не уніфіковані, а відрізняються за структурою партійно-парламентської підтримки (на основі підтримки урядів у парламентах або їх нижніх/провідних палатах) та логікою формування. Приміром, виділяють мінімально-переможні і надлишково-переможні коаліційні уряди більшості.

Коаліційний уряд більшості є мінімально-переможною коаліцією, коли він сформований з двох і більше парламентських партій, які сумарно за кількістю своїх парламентських мандатів (мандатів у нижній/провідній палаті парламенту) становлять абсолютну більшість, за умови, що вихід хоча би однієї будь-якої партії з парламентсько-урядової більшості веде до дострокового припинення повноважень коаліційного уряду більшості. Формування мінімально-переможних коаліцій відбувається із огляду на те, що основним мотивом діяльності будь-якої політичної партії є намагання здобути максимальну кількість посад в уряді за мінімальних «затрат». Тому зрозуміло, що переможною є урядова коаліція, яка контролює абсолютну більшість мандатів у парламенті (тобто хоч 50 відсотків мандатів парламенту, його нижньої/провідної палати + 1 мандат), а мінімальною є урядова коаліція, у складі якої немає парламентських партій, які не обов'язкові для гарантування уряду сталої підтримки парламентської більшості.

Ось чому коаліційний уряд більшості є надлишково-переможною коаліцією, коли його створено з двох і більше парламентських партій, які разом за кількістю своїх парламентських мандатів (мандатів у нижній/провідній палаті парламенту) становлять абсолютну більшість, за умови, що вихід з уряду та парламентсько-урядової більшості певної парламентської партії/партій, яка/які має/мають статус надлишкової (адитивної), не призводить до втрати урядом

підтримки абсолютної більшості депутатів легіслатури, хоч і спричиняє припинення повноважень уряду більшості через зміну структури його коаліційності – з надлишково-переможної в мінімально-переможну. Причини формування надлишково-переможних коаліцій у парламентських демократіях – це, зазвичай: 1) бажання/намагання гарантувати безпеку статусу «переможних» урядів, коли окремі партії ненадійні; 2) прагнення партій бути в «середині» урядового кабінету й за рахунок урядової сили посилити свою власну політичну позицію; 3) інші специфічні умови (наприклад, вимоги, щоби деякі партії/групи були обов'язково представлені в кабінеті) [4, с. 189–204].

Окреме місце з коаліційних урядів більшості у парламентських демократіях займають уряди/коаліції національної єдності і великі коаліції, які можуть бути як мінімально-переможними, так і надлишково-переможними коаліціями.

Коаліції національної єдності – коаліційні уряди більшості, які складаються з усіх чи майже усіх парламентських партій, що об'єднуються за умов політичних і/чи соціально-економічних змін, воєн та національних катастроф, надзвичайних станів. При формуванні коаліцій національної єдності ідеологічні та політичні уподобання парламентських партій не відіграють жодної «практичної» ролі, внаслідок чого такі коаліції здебільшого формуються у складі та за підтримки парламентських партій, сумарна частка мандатів яких не менша 90 відсотків. Примітно, що коаліції національної єдності не формуються у разі парламентсько-політичних криз, коли традиційні коаліційні партнери не можуть сформувати жодної конструкції коаліційних урядів більшості.

Це властиво для великих коаліцій, якими є коаліційні уряди більшості, які формуються на підставі об'єднання всіх великих та рівних в електоральному розрізі, але ідеологічно, урядово та формотворчо несумісних або протилежних парламентських партій. Це означає, що партії, які є учасниками великих коаліцій, звично є самостійними формотворчими центрами урядів і становлять розбіжні позиції партійно-політичного ідеологічного спектра. Великі коаліції здебільше формуються у парламентських демократіях, де існує дві домінуючі чи провідні партії з різними ідеологічними

позиціями/орієнтаціями і інші дрібні парламентські партії. Причинами творення великих коаліцій є: 1) національна криза, коли існує потреба національної єдності і стабільності, спричинена необхідністю подолання ідеологічних відмінностей поміж великими партіями; 2) усвідомлення великими парламентськими партіями, що вони мають більше спільного в ідеологіях між собою, ніж з дрібними партіями; 3) висока фрагментація дрібних парламентських партій. Разом із цим, великі коаліції формують з огляду на два набори причин.

Перший стосується «добровільного» формування великих коаліцій: коли вони виникають для обмеження негативного впливу радикальних лівих чи правих парламентських партій; коли формування великих коаліцій – традиція політичних систем окремих країн; коли фракціоналізація дрібних парламентських партій є настільки значною, що жодний інший формат урядового кабінету, крім великої коаліції двох найбільших ідеологічно протилежних партій, не є стабільнішим.

Другий стосується їх «недобровільного» формування. А виявляється це у разі неможливості створення інших моделей партійних урядів. Саме тому ще однією причиною формування великих коаліцій у парламентських демократіях є врахування таких «векторів», як парламентський і непарламентський. Річ у тому, що найчастіше великі коаліції є продуктом політичної кризи – державної кризи або парламентської кризи (коли відсутня парламентська більшість, яка потрібна для формування уряду, і внаслідок сильної партійно-парламентської фрагментації країни) [1; 27]. У деяких парламентських демократіях великі коаліції формуються й у післявоєнні чи перехідні/транзитні періоди їхнього політичного розвитку. Але головна причина їх формування – неможливість створення стабільної більшості у парламенті на підставі хоч одного домінуючого партійного/блокового урядово-формотворчого центру/актора.

За сценарію формування коаліцій національної єдності та великих коаліцій особливістю парламентських демократій стає відсутність у парламенті або його нижній/провідній палаті сумірної за силою з урядом/урядовими партіями опозиції та опозиційних партій. У процесі функціонування великих коаліцій та коаліцій національної єдності опозиційні партії можуть діяти і навіть не діяти в легіслатурі,

але в будь-якому разі вони слабкі і не здатні висувати альтернатив урядовим курсам.

Якщо партії/партіям не вдається сформувати чи нема бажання сформувати спочатку однопартійний, а після цього коаліційний уряд більшості (за винятком великих коаліцій, оскільки у них дещо інша логіка формування), то в більшості парламентських демократій (коли цього не заборонено законодавчо) парламентські партії вдаються до формування партійних урядів меншості, які, як зазначено вище, теж можуть бути однопартійними і коаліційними.

Однопартійні уряди меншості формуються тільки однією парламентською партією, яка не має абсолютної більшості мандатів у легіслатурі, а коаліційні уряди меншості, натомість, спираються на підтримку двох і більше парламентських партій, які не мають абсолютної більшості мандатів у легіслатурі. Однак для отримання во-туму довіри/інвеститури і початку функціонування урядовий кабінет меншості повинен здобути підтримку більшості [9] (абсолютної чи відносної – залежно від національного законодавства) депутатів легіслатури. Формуються же уряди меншості в парламентських демократіях з різних причин, які часто не є сумірними та потребують дистинктивного розгляду. Але серед них найчастіше виокремлюють такі: складність чи неможливість узгодження інтересів ймовірних партнерів або відсутність ймовірних партнерів у ході формування коаліційних урядів більшості; розбіжності інтересів партнерів у процесі функціонування коаліційних урядів більшості та інших коаліційних урядів меншості; прагнення розширити розмір іншого урядового кабінету меншості через залучення до нього додаткових учасників й гарантувати собі більш надійні умови функціонування; дострокова відставка прем'єр-міністра або уряду більшості чи меншості, після чого не вдається сформувати уряд більшості; формування урядових кабінетів меншості як тимчасових урядів за умов політичної кризи і до проведення чергових або дострокових парламентських виборів [4, с. 199–204]. Тому, зрозуміло, що у парламентських демократіях уряди/урядові кабінети меншості позиціонуються як закономірний варіант «виходу зі стану» протистояння партій у парламенті чи його нижній/провідній палаті на ідеологічній основі. Це вказує, що уряд меншості треба розгля-

дати як нормальний результат політичної конкуренції, бо візуально він виконує ті самі функції, що і уряд більшості, а інколи буває і менш конфліктним та більш стабільним, ніж уряд більшості. Але уряд меншості завжди повинен зважати на загрози його дострокової відставки (наприклад, вотуму недовіри), а тому має значну увагу приділяти відносинам із неурядовими партіями, які в парламенті є фактично «більшістю» [29].

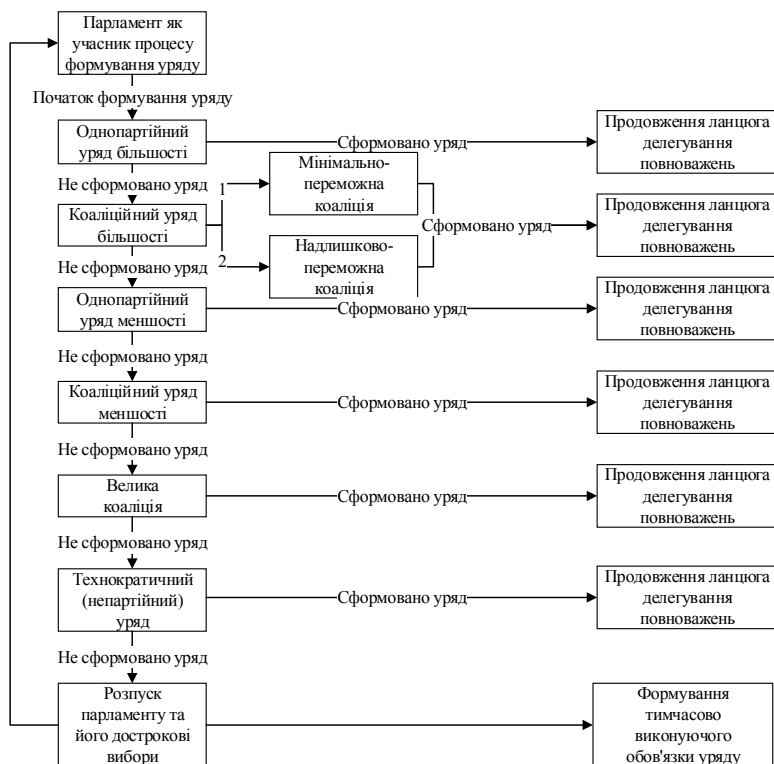

Рис. 1. Логічно-раціональна послідовність доцільності формування різних типів урядів у парламентських демократіях

Підсумовуючи відмінні особливості концептуалізації і типологізації урядів у парламентських демократіях, окреслюємо загальну

логіку і раціональну потребу (чи логічно-порядкову нагальність/причинність) формування різних типів урядів. Парламенти або їхні нижні/провідні палати, які звично складаються із обраних виборцями політичних партій, передусім виходять із такої раціональної позиції партій, як бажання та намагання розширити свій політичний вплив в урядах і урядових кабінетах. Відповідно, парламентські партії цілераціонально виступають передусім за формування партійних урядових кабінетів. Та все ж формування того або іншого типу партійного уряду парламентськими партіями також має свою логічно-раціональну вагомість та вибірккову послідовність. Це зумовлено трактуванням партії як організації, одним із завдань якої є отримання влади у ланцюгу делегування повноважень і відповідальності парламентських демократій.

З огляду на це, теоретико-емпірично беззаперечно і цілком очевидно, що будь-яка партія передусім раціоналізована формуванням однопартійного уряду більшості. Якщо вона наділена абсолютною більшістю мандатів у парламенті чи його нижній/провідній палаті, її раціональна мета зазвичай реалізовується. Якщо жодна парламентська партія не має абсолютної більшості мандатів у легіслатурі, тоді на порядок денний виходить формування коаліційного уряду більшості, що може забезпечити більшість партій парламенту чи абсолютну більшість мандатів різних партій у парламенті (його нижній/провідній палаті) владними позиціями в урядовому кабінеті. Але й тут усе відбувається відповідно до раціонально-логічних пошуків парламентських партій. Оскільки жодна партія не хоче втратити навіть частини своїх гіпотетичних урядових повноважень, на порядок денний передусім виходять ідеї про формування мінімально-переможних коаліцій, а вже пізніше – про формування надлишково-переможних коаліцій. Цікаво, що створення коаліцій національної єдності (які звично є різновидом надлишково-переможних коаліцій) для партій позиціонується як найменш раціональне, бо змушує їх втратити найбільшу частину своїх гіпотетичних урядових повноважень. Якщо партії парламенту не можуть домовитися про формування й коаліційного уряду більшості, перед ними зазвичай постає дилема вибору між урядом меншості чи великою коаліцією (як типами партійних урядів), непартійним урядом або розпуском парламенту та його достроковими виборами. Спо-

чатку із позиції теорії раціонального вибору перевіряється найменш конфліктний та частково доцільний варіант формування уряду меншості (однопартійного/коаліційного), що за структурою ситуативної парламентської підтримки уряду (без отримання партією ситуативної підтримки міністерських портфельів в урядовому кабінеті) дещо нагадує варіант формування мінімально-переможної коаліції. Якщо і цей варіант виявиться неефективним і нерезультативним, найбільші та ідеологічно чи формотворчо протилежні партії парламенту приступлять до перевірки варіанта про формування великої коаліції. Після негативного результату починають розгляд варіанта щодо формування непартійного/технократичного урядового кабінету. І тільки невдача на цьому етапі урядового формотворення буде підставою для розпуску парламенту і проведення його дострокових виборів, а також формування тимчасово виконувача обов'язки урядового кабінету, що з зрозумілих причин вважають «повним фіаско» виборчої і парламентської діяльності будь-якої партії, яка іманентно прагне до влади, сконцентрованої в парламентських демократіях у урядах і урядових кабінетах [1].

Описану логічно-раціональну послідовність і значимість різних типів урядів й урядових кабінетів у парламентських демократіях теоретично окреслено на Рис. 1, а емпірично відображено в Табл. 1. Очевидно, і це може бути використано як висновок, що абсолютну більшість конструкцій урядових кабінетів європейських парламентських демократій становлять партійні урядові кабінети. Поміж них в абсолютній більшості країн превалюють коаліційні уряди більшості. Виняток ж становлять деякі європейські парламентські демократії, де кількісно (абсолютно або відносно) переважають інші типи партійних урядових кабінетів, зокрема: Греція, Мальта та Сполучене Королівство, в яких превалюють однопартійні уряди більшості; Іспанія, Норвегія та Швеція, в яких превалюють однопартійні уряди меншості; Данія і Румунія, в яких превалюють коаліційні уряди меншості. Сумірна або ж майже сумірна кількість різних типів партійних урядових кабінетів властива для Ірландії, Португалії і Болгарії. Коаліційні уряди більшості найчастіше виявляються у форматі мінімально-переможних коаліцій. Але це не властиво для Бельгії, Греції, Іспанії, Італії, Мальти, Нідерландів, Португалії, Фінляндії, Франції, Болгарії, Литви, Румунії, Угорщини,

Хорватії, де мінімально-переможні коаліції не формують, превалюють надлишково-переможні коаліції або кількість мінімально-переможних і надлишково-переможних коаліцій є сумірною чи майже сумірною.

1. Литвин В. Великі коаліції у контексті коаліційних урядів більшості : концептуалізація, політичні причини та наслідки на прикладі парламентських демократій у Європі / Віталій Литвин, Анатолій Романюк // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2013. – № 2 (64). – С. 473–504.

2. Литвин В. Порівняльний аналіз стабільності урядів країн Центральної Європи та України : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Віталій Сергійович Литвин. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2010. – 301 с.

3. Литвин В. Типи урядових кабінетів / Віталій Литвин // Політологічний вісник : збірник наукових праць. – 2008. – № 37. – С. 123–138.

4. Романюк А. Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / Анатолій Романюк, Віталій Литвин, Надія Панчак-Бялоблоцька. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – С. 151–218.

5. Amorim Neto O. Breaking the Parliamentary Chain of Delegation : Presidents and Non-partisan Cabinet Members in European Democracies / Octavio Amorim Neto, Kaare Strøm // British Journal of Political Science. – 2006. – Vol. 36. – P. 619–643.

6. Blondel J. Governments, Supporting Parties and Policy-making / Jean Blondel, Jaakko Nousiainen // Blondel J. The nature of party government : a comparative European perspective. – New York : St. Martin's Press, 2000 – P. 188–189.

7. Blondel J. Party Government: Myth or Reality? / Jean Blondel // Institut für Höhere Studien : Reihe Politikwissenschaft. – 1994. – Vol. 20. – 16 p.

8. Budge I. Parties and Democracies : Coalition Formation and Government Functioning in 20 States / Ian Budge, Hans Keman. – Oxford : Oxford University Press, 1993. – 243 p.

9. Cheibub J. The Investiture Vote and the Formation of Minority Parliamentary Governments / José Antonio Cheibub, Shane Martin, Bjørn Erik Rasch // Paper presented at the workshop on „The Importance of Constitutions : Parliamentarism, Representation, and Voting Rights”. – Istanbul, October 23–25, 2013. – 25 p.

10. Daalder H. Countries in Comparative Politics / Hans Daalder // European Journal of Political Research. – 1987. – Vol. 15. – No. 1. – P. 3–21.

11. Katz R. Party Government and its Alternatives / Richard S. Katz // Katz R. Party Governments : European and American Experiences / Richard S. Katz. – Walter de Gruyter, 1987. – P. 1–26.

12. Katz R. Party Government : A Rationalistic Conception / Richard S. Katz // Castles F. Visions and Realities of Party Government / Francis Geoffrey Castles, Rudolf Wildenmann. – Walter de Gruyter, 1986. – P. 31–71.

13. Keman H. Parties and Government : Features of Governing in Representative Democracies / Hans Keman // Katz R. Handbook on Political Parties / Richard S. Katz, William J. Crotty. – London : Sage, 2006. – P. 160–174.

14. Keman H. Policy-Making Capacities of European Party Government / Hans Keman // Luther K. Political Parties in the New Europe : Political and Analytical Challenges / Kurt Richard Luther, Ferdinand Müller-Rommel. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – P. 207–246.

15. Kirkpatrick E. Towards a More Responsible Two-Party System : Political Science, Policy Science, or Pseudo-Science? / Evron M. Kirkpatrick // American Political Science Review. – 1971. – Vol. 65. – No. 4. – P. 965–990.

16. Laver M. Cabinet Ministers and Government Formation in Parliamentary Democracies / Michael Laver, Kenneth Shepsle // Laver M. Cabinet Ministers and Parliamentary Government / Michael Laver, Kenneth Shepsle. – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – P. 3–12.

17. Lijphart A. Patterns of Democracy : Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries / Arend Lijphart. – New Haven, London : Yale University Press, 1999. – P. 90–115.

18. Mair P. The Challenge to Party Government / Peter Mair // West European Politics. – 2008. – Vol. 31. – No. 1–2. – P. 211–234.

19. McDonnell D. Defining and classifying technocrat-led and technocratic governments / Duncan McDonnell, Marco Valbruzzi // European Journal of Political Research. – 2014. – Vol. 53. – No. 4. – P. 654–671.

20. Müller W. Models of Government and the Austrian Cabinet / Wolfgang C. Müller // Michael Laver, Kenneth Shepsle // Laver M. Cabinet Ministers and Parliamentary Government / Michael Laver, Kenneth Shepsle. – Cambridge, 1994. – P. 15–34.

21. Müller-Rommel F. Party government in Central Eastern European democracies : A data collection (1990–2003) / Ferdinand Müller-Rommel, Katja Fettelschoss, Philipp Harfst // European Journal of Political Research. – 2004. – Vol. 43. – No. 6. – P. 869–894.

22. Rose R. The Problem of Party Government / Richard Rose. – Free Press, 1975. – 502 p. ; Rose R. Do Parties Make a Difference? / Richard Rose. – Chatham: Chatham House, 1980. – 176 p.

23. Rose R. The Variability of Party Government : A Theoretical and Empirical Critique / Richard Rose // Political Studies. – 1996. – Vol. 17. – No. 4. – P. 413–445.

24. Schattschneider E. Party Government and Employment Policy / E.E. Schattschneider // *American Political Science Review*. – 1945. – Vol. 39. – No. 6. – P. 1147–1157.

25. Schmidt M. The Impact of Parties, Constitutional Structures and Veto Players on Public Policy / Manfred G. Schmidt // *Keman H. Comparative Democratic Politics : A Guide to Contemporary Theory and Research / Hans Keman*. – London : Sage Publishers, 2002. – P. 166–184.

26. Schmidt M. When parties matter : a review of the possibilities and limits of partisan influence on public policy / Manfred G. Schmidt // *European Journal of Political Research*. – 1996. – Vol. 30. – No. 2. – P. 155–183.

27. Strohmeier G. Grand Coalitions – Political Reasons and Political Impacts / Gerd Strohmeier // *PSA*. – 2007. – 5 p.

28. Strøm K. A Behavioral Theory of Competitive Political Parties / Kaare Strøm // *American Journal of Political Science*. – 1990. – Vol. 34. – No. 2. – P. 565–598.

29. Strom K. Minority Governments in Parliamentary Democracies : The Rationality of Non-winning Cabinet Solutions / Kaare Strom // *Comparative political Studies*. – 1984. – Vol. 17. – No. 2. – P. 199–226.

30. Thomassen J. Empirical Research into Political Representation : Failing Democracy or Failing Models? / J. J. A. Thomassen // *Jennings K. Elections at Home and Abroad : Essays in Honor of Warren Miller / Kent M. Jennings, T. E. Mann*. – Ann Arbor : Michigan University Press, 1994. – P. 237–265.

31. Woldendorp J. Party Government in 48 Democracies (1945–1998) : composition, duration, personnel / Jaap Woldendorp, Hans Keman, Ian Budge. – London : Kluwer Academic Publishers, 2000. – 580 p.

32. Woldendorp J. Political data 1945–1990 : party government in 20 democracies / Jaap Woldendorp, Hans Keman, Ian Budge // *European Journal of Political Research*. – 1993. – Vol. 24. – No. 1. – P. 1–119.